

„Frederik Munks lejr“ i Aastrup og voldene i Klelund.

Af Søren Alkærsig.

Disse to »anlæg« har der flere gange været skrevet om (se især Oluf Nielsens Skast herred s. 19–24 og sammes Malt herred s. 149–151), uden at man dog kom sagen nærmere, sålænge man kun nøjedes med løse formodninger bygget paa sagnagtige træk.

Det var klart, at man her som andre steder maatte have spaden i brug, inden der kunde vindes nogen klarhed. Og da der i foråret 1934 kom bud fra Aastrup (gårdejer N. J. Nielsen), at man gerne vilde have voldene ved Fr. Munks lejr undersøgt, foretog undertegnede en foreløbig undersøgelse først alene og nogen tid senere i forbindelse med musæumsinspektør *Kai Uldall*, sammen med hvem også Klelundvoldene blev beset.

Voldene i Aastrup danner tilsyneladende en trekant, som indeslutter ca. 20 td. land. De to sider er dog så besværlige at få til at hænge sammen og desuden her og der utydelige, at det vist, især efter de i det følgende fremstillede resultater, er bedst at lade dem uomtalt. Hovedvolden er imidlertid så meget tydeligere, den ligger c. 3 km n. v. for Aastrup kirke og strækker sig i samme retning i 6–700 meters længde

(c. 1 m høj) ned mod Sneum å. Da ca. $\frac{1}{3}$ nu i de senere år ligger i dyrket mark, er højden ikke ens hele vejen, men megen forskel er der ikke. Faldet er ens til begge sider, ingen grøft. Terrænet baade sydvest og nordøst for den er stærkt præget af sandflugt.

Klelundvoldene er afsat paa generalstabens kort. De ligger $\frac{1}{2}$ km v. f. Holsted—Grindsted landevejen umiddelbart til venstre for Starupvejen. De består af to hinanden helt uvedkommende dele: 4 parallelle volde, godt 100 m lange og 1—2 meter høje, strækkende sig nordøst—sydvest langs en gammel vej til Aastrup. Gennemsnit ved bunden er 5—7 meter, og afstanden mellem de to vestligste 5—6 meter, mellem de andre 10—12. — I den nordlige (eller nordøstlige) ende forbindes de af en vold, som nu er tilplantet og som er skeldige og er derfor sikkert opkastet, ialt fald delvis. Denne »forbindelsesvold« fortsætter imidlertid mod nordvest $\frac{1}{2}$ km ud i heden, drejer saa om og løber tilbage i sig selv, idet derved et stykke jord indhegnes, der har form som en pære med meget lang spids, og som er c. 3 td. land, frodig bevokset med lyng og magert, groft græs, vand er der også. I en senere tid er der gravet mergel. Den vestlige del af stykket, som nu desværre er tilplantet, bærer i folkesmunde navnet »stalden«. Da jeg for 40 år siden så denne plet første gang laa den hen frodig og grøn med usædvanlig god græs.

Der er det mærkelige ved begge disse anlæg, at der næsten intet er knyttet til dem af sagn og traditioner. Ja, der er egentlig ikke andet, end at voldene i Aastrup kaldes Fr. Munks lejr, og at den grønne, frodige plads indenfor Klelundvolden kaldes »stalden«. Det er historisk, at Frederik Munk til Oxvang i Wallensteinskrigen 1626—27 en kortere tid rejste egnens

befolkning til modstand, men om sammenstød med de tyske tropper vides intet, og det er vel saa tvivlsomt, om et sådant overhovedet har fundet sted. Med deres simple våben og ringe øvelse var bønderne — og med rette — forfærdelig bange for at komme i kamp med velbevæbnede folk, som helt havde gjort krigen til et haandværk, og tilmed i utrolig grad var rå og brutale. »Rejsningen« har vel da nærmest skullet være en trusel, og som sådan kan den også så godt have haft sin betydning. Det er måske også sandsynligt, at dette bondeopbud for nogle dage har haft sin standplads indenfor Aastrupvoldene, som forøvrigt er meget ældre og, som vi skal se, af helt anden oprindelse. Heller ikke bærer disse volde noget spor af, at der i dem eller indenfor dem er foretaget forsvarsforanstaltninger, — de »skanser«, som Oluf Nielsen omtaler, er simpelthen flyvesandsbunker. Om Anlægget i Klelund kan kun sluttet ud fra det navn, egnens befolkning stadig indtil nyere tid har brugt om den grønne plet inden for voldene: *Stalden*. Men muligvis siger dette ord os mere end alle sagn. Belliggenheden, langt ude i heden, 1½ km fra den gamle drivervej, skjult i en lavning, hvor der er græs og rigelig vand, er den bedste, der kunde ønskes, når egnens befolkning, her som så mange steder, vilde skjule kvæget for fjenden. Sådanne gemmesteder for folk og fæ kan der påvises flere af her i landet (»Fjandhytterne« i Heinsvig, »Trælborg« i Veerst skov o. fl.), men især i Tyskland findes mange, fra den frygtelige trediveaarskrig. Fjenden vidste naturligvis, at saadanne gemmesteder fandtes, undertiden ogsaa hvor de var, men de små patroljer paa 2—4 mand, som blev sendt ud på »fouragering« skulde nok holde sig fra dem, thi vel blev det hårdt hævnnet, om en sådan patrolje

blev overfaldet i landsbyen og dens marker, men hvad der gik for sig på afsides steder i heder og skove, kunde ingen tage ansvaret for. Derimod er det selvfølgelig sket af og til, at en sådan lejr er blevet overfaldet af en større styrke, og da har den ikke kunnet holde stand. Men ret tit er det næppe sket. Selv den argeste og ræste fjende krympede sig dog ved at forstyrre en sådan befolkningens sidste tilflugt, når han ikke var hårdt nødt dertil, f. eks. på grund af sult. Der kan, hvad der yderligere skal bekræftes i det følgende, være nogen sandsynlighed for, at »stalden« med omgivende indhegning har været Klelundboernes skjulested (næppe andres) for deres kvæg i de forskellige krige, — sandsynligvis i dem alle fra 1627 til 1660.

Men dermed er det også forbi med det historiske. Ganske vist var vi, idet en mose, som grænser nordøst ind til »Fr. Munks lejr«, kaldes »Dyrehave mose«, inde på, at vi virkelig her (i voldanlægget) stod overfor resterne af en gammel dyrehave. Voldene måtte i så fald have været forhøjet med risgærder eller lignende, men det vilde blive en dyr foranstaltning, da et sådant ikke vilde kunne holde ret længe og stadig måtte efterses. Imidlertid er det bekendt nok, at sådanne gærder var meget brugte af den simple grund, at man måtte bruge, hvad man havde. De arealer derimod, som lå mellem en del af voldene i Klelund, mente musæumsinspektøren kunde godt være »oldtidsagre«, idet der under lyngen syntes at være et ret tykt lag kulturjord.

Ud fra denne sidste formodning formåede jeg professor *Gudmund Hatt* til at rejse her over og se på disse ting (14.—16. apr. 1935). Og mens Uldall og jeg havde nøjedes med at grave en hel del huller

for at se jordbunden og dens lag, hvor vi mente, der muligvis kunde vise sig noget oplysende, så blev der nu gået ganske anderledes systematisk tilværks. Voldene (først i Klelund) blev gennemgravet lige til undergrunden, så et tydeligt og smukt gennemsnit kom frem. Resultatet var noget overraskende, men ikke meget imponerende: *sandflugtsdannelse*, ganske utvivlsomt, og ikke en smule andet, så langt undersøgelsen gik. I alle udgravninger, en af dem, i vold nr. 2 fra vest, havde mands højde, var ikke en sten at finde engang paa størrelse med et bygkorn. uagtet undergrunden er ganske overordentlig småstenet og gruset. Nederst naturligvis det gamle nu næsten hen-smuldrede allag, dernæst et lag »blysand« med lidt fintkornet grus, så det gamle muldlag eller tørvelag, og siden lag på lag af flyvesand og flyvejord hele vejen op, vekslende i mørkere og lysere striber, og til sidst under den nuværende — meget frodige — plantevækst, især lyng, en antydning men heller ikke mere af en ny begyndende aldannelse. Dette sidste siger noget om, at voldene ikke er gamle. Måske er de føjet sammen i de store sandstorme, som synes at have huseret i 1780'erne, og professor Hatt mente, at de godt, trods højden, kunde være dannet i en eneste storm. Og når man fra barn af har set mange eksempler på, hvor vældige masser en enkelt storm kan flytte, så synes det ikke utroligt. Dertil kommer, at voldens profil var mærkelig ensartet og at lagene syntes at ligge ens og være lagt til rette alle fra samme vindhjørne.

Det var altså de parallelle volde. Vi kunde i og for sig have nogen ret til at vente, at voldene om den »pæreformede« indhegning var af anden oprindelse, thi at denne »fold« har været brugt til noget —

til kreaturer, måske også til beboelse — er som foran antydnet sandsynligt. Man kommer heller ikke uden om, at en del af volden, længst mod vest, er *opkastet*, eftersom grøften udenfor står tydelig nok endnu. Men alt det øvrige, vel $\frac{9}{10}$ af hele voldlængden, var flyvesand som før, — ikke den mindste stump, man kunde kalde en sten, før vi var nede i undergrunden. Og alligevel viste sig her noget nyt: Der var åbenbart arbejdet i volden, dens nederste partier var, især indefra, kastet op over kammen, så man derved har fået et ordentligt og skarpt dige, der f. eks. kunde holde kreaturer. Det er jo rimeligt, at man, når nu engang volden lå der, benyttede den, idet den blev udvidet og forbedret. Ifølge det foran fremstillede skulde denne vold altså være ældre end de parallelle, og de to ting har da ikke det mindste med hinanden at gøre. Noget bevis for dens ælde kan dog nu vanskeligt gives paa grund af forstyrrelsen. — Helt ude vest for indhegningen ligger endvidere en række forhøjninger, 10—12 stykker, næsten som skanser, dog af meget forskellig størrelse. Også disse viste sig imidlertid at være flyvesanddannelse. Nogle af dem så ud, som der i senere tider har været gravet fårefolde ud i dem.

Efter disse erfaringer var forventningerne ikke store, da vi næste dag fortsatte med voldene i Aastrup, og især ikke mine, eftersom jeg vidste særdeles god besked med, at det også her var et endog overordentlig udpræget sandflugsterræn vi skulde arbejde på, og jeg heller ikke ved tidligere gravninger havde fundet grus eller sten i voldene. Og det gik som ventet. Da den ret betydelige hovedvold, 6—700 meter lang og 1 meter høj, var gennemgravet ned til undergrunden,

ligesom i Klelund, havde vi også ganske samme billede: ikke en antydning af grus eller sten, kun lag paa lag af flyvesand afvekslende af svage mørkere striber af flyvejord. En lille, ikke uinteressant Ting lagde vi dog mærke til: Volden havde en »kærne«, en mindre vold på 25 centimeters højde, som åbenbart var dannet først, måske endda ad flere gange, og længe før den øvrige del af volden, hvorfra den var skilt ved et tydeligt og skarpt tørve- eller muldlag. Resten er vist dannet i en eneste storm og det så mest ud til, at vinden havde været sydvest. Vi mærkede os også, at aldannelsen øverst i volden var langt mere fremskreden end i Klelund, — den er åbenbart nogle århundreder ældre.

Selvfølgelig kan også denne vold være brugt til noget, da den nu engang lå der. Det tør slet ikke afvises, at der i fjendetid har været en lejr bag dens værn. Man vidste naturligvis, at værnet som det var intet var værd, men det kunde da forbedres om nødvendigt og var bedre end ingenting. Men det kan siges med sikkerhed, at nogen kamp om volden har der aldrig stået.

Hvordan kan sådanne snorrette volde, som denne og de parallelle volde i Klelund, opstå? Ja der må vel være en *særlig* årsag eftersom det ikke er det, man plejer at se ved flyvesandsdannelser. Det er der vist også. Parallelt med voldene både i Aastrup og Klelund går en gammel vej, — måske den samme, da den fra Klelund fortsætter til Aastrup og derfra, idet den altså følger volden, sigter efter et gammelt vad over Sneum å og går videre til Fåborg—Varde. I sådanne vejspor kunde stormen let faa fat i sandet og sandflugtsdannelser langs dem er derfor meget almindelige. At der ogsaa, med dertil egnede vindfor-

hold, kan dannes en vold langs vejen er vist sandsynligt; i Aastrup synes der altsaa en lang tid at have været en ganske lav vold indtil den i en stærkere storm er vokset til den nuværende højde. I Klelund er det blevet til mere end een vold og højden er usædvanlig. Alle fire volde ligger her vest for vejen og om forklaringen er rigtig, skulde de altså være opstået i en østenstorm, formodentlig i den tørre forsommer. Dermed stemmer, at de to vestligste volde er de højeste; thi i et sandflugsterræn bliver de dannede volde og banker højere og højere i vindens retning.

Lignende parallelle sandvolde findes iøvrigt — ifølge professor Hatt — ogsaa i Harrild nordligst i Brande sogn, ligeledes i et udpræget sandflugsterræn og vel sagtens flere steder.

Dette kunde maaske synes at være et noget mangert resultat og lidt prosaisk tillige, men det er en misforståelse. For det første er det naturligvis af interesse at faa undersøgt selve naturfænomenet, dets omtrentlige tidsfæstelse (om muligt) dets udseende og virkninger. Men først og fremmest har vi, eftersom det jo er sandheden, vi søger, fået en alvorlig påmindelse om ikke at digte mere end nødvendigt og ikke uden vi har et virkeligt grundlag at bygge på. Her tages altså dette virkelighedsgrundlag helt fra os, og eftersom det kun er et par svage sagnstumper, der er knyttet dertil, er skaden i dette tilfælde kun ringe. Men hvilke sagn og formodninger kunde sådanne betydelige volde, især dem i Klelund, ikke have afstedkommet, hvis de havde ligget i mere befærdede egne og tilfældig i nærheden af gamle herregårde eller borgpladser? Det vilde der ikke være noget at sige til; det er forståeligt og nærliggende, at man i

senere tider, når sådanne voldes oprindelse forlængst er glemt, har knyttet sagnagtige beretninger til dem, men det er historikerens sag at øve den samme kritik her i marken som overfor de gamle dokumenter i arkiverne.

EFTERSKRIFT

Efter at ovenstående var gået i trykken fandt jeg følgende småting:

I »Fra Ribe Amt« 1914, 697 en beretning indsendt 1684 til biskoppen i Ribe, efter al sandsynlighed af Præsten Anders Stephensen Brandt (guldmageren) i Vejen. Deri hedder det bl. a.: »Ved Klelund er for nogle få år afbrændt en stor hede, af hvilken ild den ganske mor aldeles blev fortæret indtil den bare sand, hvilken sand ved stærk blæst haver fordærvet mange bøndergårde. Men siden haver bønderne besæet samme sandørk med hellem eller klittag, så de ikke alene nu er fri for samme sandknog, men endog haver til deres kvæg, som dertil bliver vant, god fægang.«

I Oluf Nielsens Malt herred, 183, fortælles fra 1687 om gården *Hyldelund* i Lindknud, at det er gaaet meget tilbage med den, bl. a. fordi »kornmarkerne af Klelund mark er ved flyvesand meget fordærvet.«

Hvis det er denne naturbegivenhed, der er årsag eller oprindelse til voldene i Klelund, så er de altså et århundrede ældre, end jeg ovenfor har formodet. Og volden om indhegningen, »stalden«, må jo være endnu noget ældre.
